

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ФАКУЛЬТЕТ ЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ННІ ПОЗН

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ»**

Для студентів факультету заочного
навчання цивільних осіб ННІ ПОЗН

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Руколянська Н.В.** – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Поповський А.М., професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук, професор

Жарко С.Ю., доцент кафедри видавничої справи та міжкультурної комунікації Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету

«29» липня 2016 р.,
протокол № 23

**ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ КУРСУ. КУЛЬТУРА МОВИ Й
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Предмет, мета і завдання курсу «Культура професійного мовлення». Мовна політика сучасної України. Сутність понять “державна мова”, “мовна політика”, “літературна мова”	5
2. Основні функції мови	7
3. Форми реалізації української літературної мови (усна, писемна)	10
4. Мова та мовлення. Зміст понять “культура мовлення”, “культура професійного мовлення”	11

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. – Львів, 2006.
2. Вознюк Г.Л. та ін. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посібник / Г.Л. Вознюк. – Львів, 2010.
3. Глущик С.В. та ін. Сучасні ділові папери: Навч. посіб. / С.В. Глущик, О.В. Дияк, С.В. Шевчук. – 4-е вид., перероб. і доп. – К., 2006.
4. Гриценко Т.Б. Українська мова за професійним спрямуванням. Навч. посібник / Т.Б. Гриценко. – К., 2010.
5. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова : підручник для вищ. та середніх спец. навч. закладів / М. Г. Зубков. – 9-те вид., випр. і доп. – Х., 2009.
6. Корж А.В. Українська мова професійного спрямування. Навчальний посібник / А.В. Корж. - К., 2009.
7. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування.: Навч. посібн. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – 2-е вид. – К., 2008.
8. Мовна політика та мовна ситуація в Україні / За ред. Ю.Бестерс-Дільгер. – К., 2008.

9. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник / Олександр Пономарів. – Тернопіль, 2000.

10. Тараненко О. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 3–19.

11. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення: Навч. посібник для студ. вузів. / А.С. Токарська, І.М. Кочан. – Львів, 2003.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

ознайомлення з новою навчальною дисциплїною, її основними поняттями та термінами, формами реалїзації культури професійного мовлення і методами їх застосування на практиці; набуття студентами додаткових теоретичних знань лїнгвістичного змісту.

ВСТУП

Розвиток культури, і це безперечно, починається з розвитку мови. Багатство національної культури забезпечує багатство національної мови, повноту її структури. Очевидним є мовнокультурний зв'язок поколінь українського народу: з глибин тисячолїть іде цей зв'язок. І щоб цей зв'язок не обірвався, щоб не втрачалися мовнокультурні традиції, щоб вони мали сучасне і майбутнє, необхідно зміцнювати позиції української мови в суспільстві, активно сприяти всебічному розвитку української мови - неповторного засобу творення національної духовності та культури, життєдайної основи самосвідомості нації.

Сьогодні важливою справою національного відродження України є піднесення культури мови суспільства, озброєння знанням стилїстичних багатств мови насамперед молоді, яка здобуває гуманїтарну вищу освіту і яка використовуватиме слово як знаряддя праці, носій інформації та засіб духовного впливу й у такий спосіб сприятиме піднесенню культури і духовності народу. Знання державної мови - це життєва потреба кожної людини, оскільки в межах держави гарантом людського взаєморозуміння слугує саме державна мова.

Імідж спеціаліста крізь призму знання державної мови передбачає обов'язкове володіння культурою мови, яка охоплює певну систему норм: орфоепічних, лексичних, орфографічних, граматичних, стилістичних. Мовнокультурна освіченість юриста, зокрема співробітника органів внутрішніх справ, його вміння спілкуватися згідно з сучасними національними нормами, коректно дискутувати, вербально переконувати гарантують, за даними вчених і практиків, майже у 85 % успіх у професійно-ділових стосунках.

І.ПРЕДМЕТ, МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСУ «КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ». МОВНА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Предметом вивчення навчальної дисципліни є норми сучасної української мови та їх реалізація у професійному мовленні працівника органів внутрішніх справ, цивільного юриста.

Метою викладання навчальної дисципліни «Культура професійного мовлення» є комплексний аналіз культури й стилістики сучасної української літературної мови в контексті використання їх у професійній діяльності юристів. Навчальна дисципліна покликана допомогти студентам правильно вживати мовні засоби, застерегти від найбільш поширених помилок, навчити оцінювати мовні варіанти й знаходити найдоцільніші лексико-граматичні засоби для кожної конкретної мовленнєвої ситуації, а також удосконалити й остаточно сформувати навички ділового спілкування та укладання документів.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Культура професійного мовлення» є підвищення загальномовної культури студентів як в усній, так і в писемній формах; сприяння збагаченню лексичного запасу, вивченню українського мовного етикету, особливостей його функціонування в офіційних ситуаціях, удосконаленню знань з юридичної термінології (аспекти класифікації юридичних термінів); формувати та розвивати у

студентів знання норм сучасної літературної мови, навчати практично застосовувати їх у професійній галузі; сприяння утвердженню національної самосвідомості майбутнього правоохоронця, усвідомленню ролі та значення мови в розбудові та зміцненні української держави; формування в майбутніх юристів культури спілкування у професійній галузі.

На сьогодні у світі існує близько 6000 мов. Проте більшість з них не мають своєї писемності й державного статусу, ними послуговується незначна кількість мовців. Наша мова, як і будь-яка інша, посідає своє унікальне місце. Вона належить до східнослов'янської підгрупи слов'янської гілки індоєвропейської сім'ї мов, і найближчою до неї є білоруська. Іноземні дослідники часто підкреслюють милозвучність і лексичне багатство української мови, найчастіше зіставляючи її з італійською. Українська літературна мова сформувалася на базі середньонаддніпрянських говірок.

Зачинателем нової української літературної мови став І.П. Котляревський (він знайомий більшості з вас по “Енеїді”), який увів до літератури багату, колоритну, мелодійну, співучу народну розмовну мову.

Основоположником СУЛМ по праву вважають Т.Г.Шевченка. Заслуга його полягала в тому, що він відібрав з народної мовної скарбниці багаті лексико-фразеологічні шари, відшліфував орфоепічні і граматичні норми, відкрив перспективи багатофункціонального використання літературної мови, вивів її на рівень високорозвинених європейських мов.

Поняття **“національна мова”** охоплює загальнонародну українську мову: як літературну, так і діалекти.

Літературна мова – це відшліфована мова, яка характеризується поліфункціональністю, унормованістю, стандартністю, розвиненою системою стилів. Українська літературна мова виникла на основі говорів Середньої Наддніпряниці.

Як ви знаєте, за “Законом про мови в Українській РСР” українська мова оголошена у 1989р. державною мовою. Це означає, що держава бере на себе конкретні зобов'язання щодо забезпечення всебічного розвитку та

функціонування української мови. На початку ст.10 Конституції України зазначається, що «Державною мовою в Україні є українська мова...».

Закон України «Про засади державної мовної політики» прийнятий 2012 року.

Державна мова - це мова, за якою закріплено правовий статус, яка виконує функції (політичну, ідеологічну, правову, тощо) не лише у внутрішній організації держави, а й в міжнародних стосунках. Це один із символів держави, за допомогою яких Людина ідентифікує себе як особистість; це мова корінної більшості населення, яке стало державотворчою нацією й функціонує в усіх сферах державної діяльності.

Офіційна мова – це офіційна мова усіх держустанов, що закріплено законодавчо...

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Зазначені у питанні поняття відрізняються за своєю сутністю; у державі сьогодні ведеться мовна політика, спрямована на вільне функціонування української мови як національної, активне впровадження її у професійній сфері.

II. ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ МОВИ

Мова є системою знаків, матеріальних за своєю природою і соціальних за змістом та функціями. Кожен елемент мови має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами.

Проте мова є не тільки і не стільки засіб спілкування, а й інтегратор і природний резервуар інформації про світ, про свій народ, його досягнення в науці, техніці, культурі тощо.

Саме національна мова, зокрема фахова, найбільше репрезентує народ перед світом через його досягнення в науці й техніці. Мова віддзеркалює загальний рівень культури (в тому числі й професійної) людини. І тому важко уявити собі ані гуманітарну, ані технічну освіту без культури мови. Вважається нормальним, коли мовець володіє 1% словника іноземної мови, а

рідної – не менше, як 10%.

Своєрідність мови як суспільного явища полягає в тому, що:

1) на відміну від минулих явищ суспільного життя мова споконвічна і буде існувати доти, поки існує суспільство. Так, скажімо, не завжди існували такі суспільні інститути, як сім'я, держава, класи, гроші, наука, релігія, право, а мова існує стільки, скільки існує суспільство;

2) мова обслуговує усі сфери людської діяльності, вона невіддільна від будь-яких явищ суспільного життя: організації праці, управління суспільним виробництвом, діяльності наукових закладів й організацій культури, здійснення процесу освіти й виховання, розвитку художньої літератури, науки, зміни соціальної та особистої психології.

3) мова відображає суспільну свідомість - ідеологію, політику, право, мораль, науку, мистецтво, релігію тощо.

Те, що будь-яка мова є системою, відкрили великі вчені: росіянин і поляк Іван (Ян) Олександрович Бодуен де Куртене (кінець 19 ст.) та швейцарський вчений Фердинанд де Соссюр (поч. 20 ст.). Особливу роль в обґрунтуванні системного підходу до мови відіграли праці українського мовознавця О.О.Потебні.

Мова – це система систем, які взаємозумовлені й пов'язані в одне ціле: зміна в будь-якій із цих систем викликає зміни в інших системах. Українська мова – це відкрита, динамічна, гетерогенна, матеріальна, функціональна система. Поняття системи ґрунтується на взаємозалежності її елементів.

Модель української мови як макромеханізму умовно й спрощено можна представити як систему підсистем: 1) фонетика, 2) морфеміка, 3) словотвір, 4) морфологія і синтаксис, 5) лексика й фразеологія.

Мова однаково спрямована як у внутрішній, психічний світ людини, так і зовнішній, соціальний світ людей. Завдяки цьому вона виконує важливі суспільні й державні функції. Серед них для суспільства важливі три:

☞Інтегруюча – мова об'єднує людей, створює в них відчуття групової єдності й, отже, сприяє перетворенню населення в суспільство;

↳ **організуюча** – мова виступає засобом планування, мобілізації зусиль, адекватної передачі волі від одних структур суспільства до інших;

↳ **регулююча** – мова забезпечує здатність підтримувати й відтворювати внутрішні зв'язки, якими поширюються інтелектуальні й моральні імпульси, що пронизують суспільство.

Найголовніші (первинні) функції

↳ **комунікативна** – мова як засіб спілкування;

↳ **когнітивна** – мова як засіб мислення і пізнання (її ще називають пізнавальною, гносеологічною, мислетворчою);

↳ **емотивна** – мова як засіб вираження почуттів, емоцій;

↳ **метамовна** – мова як засіб дослідження й опису мови в термінах самої мови.

Похідні (вторинні) функції

↳ **фатична** (пов'язана з комунікативною) – мова як засіб встановлення контакту;

↳ **конативна** - мова як засіб засвоєння;

↳ **волюнтативна** (пов'язана з комунікативною) - мова як засіб волевиявлення, впливу;

↳ **історико-культурна** (пов'язана з когнітивною) - мова як засіб збереження всього того, що виробила нація за всю свою історію в духовній сфері – національної самосвідомості, культури, історії тощо;

↳ **репрезентативна, або номінативна** (співвідноситься з когнітивною) – функція позначення світу речей;

↳ **референтна** (пов'язана з комунікативною) – мова як засіб позначення предметів та явищ зовнішнього світу і свідомості;

↳ **прагматична** (пов'язана з комунікативною) – функція, яка вказує на ставлення мовця до висловлення;

↳ **поетична, або естетична** (співвідноситься з емотивною) – мова як засіб вираження і виховання прекрасного.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Знання державної мови - це життєва потреба кожної людини, оскільки в межах держави гарантом людського взаєморозуміння слугує саме державна мова. Оскільки мова є системою знаків, матеріальних за своєю природою і соціальних за змістом та функціями, і кожен елемент мови має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами, тому вивчення мови професійного спрямування є головним завданням в опануванні фаху юриста.

ІІІ. ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ **(усна, писемна)**

Ділова сфера – одна з основних життєво необхідних галузей діяльності людства, що вимагає від людини, фахівця кожного напрямку особливої логічності та коректності офіційного мовлення. Невипадково нервовою системою професійного колективу називають саме офіційно-ділове спілкування: саме воно будує (або руйнує!) колективи людей, скеровані на цивілізоване виконання професійних обов'язків. Відсутність культури ділового мовлення може руйнувати великі економічні системи.

Головна мовна одиниця офіційного спілкування – це тексти, тобто вища за організацією одиниця мовлення, що містить у собі в логічній послідовності (відповідності) одиниці різних рівнів, має окреме значення, внутрішню структуру, елементи якої об'єднані системними взаємовідношеннями.

Оскільки літературна мова, що реалізується в літературному мовленні, функціонує у двох формах (усній і писемній), то й текст як основна мовна / мовленнєва одиниця офіційно-ділового стилю реалізується у двох формах – усній і писемній. Кожна з цих форм ділового мовлення має свої особливості на тлі певних спільних рис.

Культура ділового мовлення вимагає, щоб кожний державний службовець:

- володів нормами української літературної мови на всіх її рівнях
- мав великий словниковий запас
- знав синонімічні, антонімічні, паронімічні пари й ланцюжки
- умів адекватно вживати слова в переносному значенні
- умів користуватися синтаксичною структурою мови

ВИСНОВОК ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Отже, українська мова є системою систем, яка у суспільстві виконує свої функції; ОДС, зважаючи на різноманітність функцій, тематичне багатство, ситуативну неоднорідність, поділяється на форми – усну й писемну, а у межах кожної з них виокремлюються підстилі й жанри.

IV. МОВА ТА МОВЛЕННЯ. ЗМІСТ ПОНЯТЬ «КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ», «КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ»

Терміни *мова* та *мовлення* близькі за значенням, проте не тотожні. Мова стає засобом спілкування тільки у мовленні – усному чи писемному. Тобто мова живе, функціонує, збагачується тоді, коли нею говорять або пишуть.

Мова	Мовлення
1. Знаряддя спілкування (сотні тисяч слів, різновидів словосполучень і речень).	1. Процес безпосереднього використання мови (як знаряддя) всіма носіями мови.
2. Явище загальне, всенародне.	2. Явище часткове, індивідуальне, реалізується в устах окремої особи.
3. Мова рідко залежить і змінюється від діяльності її носія (крім випадків вольового втручання в її середовище у вигляді накладання певних заборон, творення нових слів письменниками (наприклад, введені у	3. На мовленні позначаються вік людини, її освіта, професія, середовище, в якому вона живе.

загальний вжиток лексеми <i>мрія</i> (Старицький), <i>чинник</i> (Франко), <i>робот</i> (Карел Чапек) тощо).	
4.Реалізується у суто мовних одиницях (словах, словосполученнях, реченнях)	4. Усна форма реалізується в інтонації, супроводжується жестами і мімікою
	5. Буває усним і писемним, зовнішнім і внутрішнім.

З культурою мови насамперед пов'язують уміння правильно (у відповідності до норм) говорити й писати, доречно добирати мовні засоби відповідно до мети й обставин спілкування. У вітчизняному мовознавстві розмежують поняття “культура мови” і “культура мовлення”.

Культура мови – якості зразкових текстів, закріплених у пам'ятках писемності, а також виразові й смислові можливості мовної системи; це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови;

культура мовлення – конкретна реалізація мовних якостей, рис і можливостей в умовах повсякденного й масового спілкування; тільки через високу культуру мовлення проявляються неви-черпні можливості (потенції) мови, гармонія її функцій.

Культура мовлення суспільства – це чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив мовлення наших співгромадян, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Мовлення – це практичне користування мовою в конкретних ситуаціях і з наперед визначеною метою; це особлива психічна діяльність за допомогою мови. Мова для всіх її носіїв одна, але реалізація її в мовленні для кожного мовця має свої особливості (при збереженні соціальної природи мовлення).

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

Поняття «культура мовлення» має теоретичний та практичний аспекти.

Основними ознаками культури мовлення є правильність, унормованість, точність, чистота, багатство, різноманітність, виразність, доречність. Зв'язок культури мовлення з психологією та логікою демонструє така ознака як його логічність. Щоб оволодіти літературною мовою, треба в першу чергу добре знати структуру мови: рівні фонетичний, орфоепічний, акцентуаційний, словотвірний, лексичний, фразеологічний, морфологічний, синтаксичний, стилістичний, орфографічний.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ:

Готуючись до теми необхідно

- а) опрацювати навчальну і наукову літературу, що зазначена в лекції;
- б) визначити:
 1. Якою статтею Конституції України, прийнятою Верховною Радою 28 червня 1996 р., підтверджено державність української мови?
 2. Коли прийнято Закон України «Про засади державної мовної політики»?
 3. До якої мовної сім'ї належить українська мова?
 4. До складу якої мовної групи входить українська мова?
 5. На основі яких говорів виникла українська літературна мова?
 6. Хто започаткував нову українську літературну мову?
 7. Що називають знаковою системою, за допомогою якої передають інформацію?